

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Co to byl pionýr?

Pionýr se používal jako hovorový název pro označení jednotné **organizace dětí** a mládeže v období komunistického režimu, která byla v Československu vytvářena podle sovětského vzoru. V rámci nově ustanoveného Československého svazu mládeže (ČSM) vznikla v dubnu 1949 **Pionýrská organizace ČSM**. Jejími členy byly děti ve věku 9–15 let (v roce 1967 byla věková hranice snížena na 8 let). Od roku 1956 byly pro menší děti vytvořeny také oddíly jisker, které se připravovaly ke vstupu do pionýrské organizace. Pionýrská organizace sloužila především jako nástroj komunistického režimu k ideologickému ovlivňování dětí.

Vstup do Pionýra měl podobu slavnostního slibu, při němž **kandidáti skládali slib** věrnosti socialistické vlasti. Poté byli dekorováni červeným šátkem, který se vázal na modrou košili kolem krku. Obdrželi rovněž odznak pionýrské organizace se symbolem otevřené knihy s třemi plamínky a členskou legitimací.

Pionýrské organizace ČSM se dělily na jednotlivé skupiny a oddíly, které byly pod vedením členů ČSM vytvářeny v každé základní škole. Členové oddílů se scházeli na pravidelných schůzkách, na nichž plnili stanovené úkoly. O prázdninách pak pionýrské oddíly pořádaly pionýrské tábory (vybraní jednotlivci pak jezdili i na mezinárodní tábory, nejznámějším byl Artěk v Sovětském svazu), kterým však postupně začaly konkurovat tábory pořádané oficiálním odborovým hnutím pro děti zaměstnanců (i zde se však dodržovaly pionýrské tradice). Vedle ideové výchovy, která měla nejčastěji podobu besed s pamětníky, politického vzdělávání či předčítání knih, se pionýři zabývali především sportem a turistikou.

Od počátku 60. let se také postupně s přirozenou výměnou generací snižoval počet členů jednotlivých mládežnických organizací (v roce 1967 čítala organizace 1 634 000 členů, z toho 457 000 jisker). V období pražského jara se rychle začala jednotná mládežnické organizace štěpit. Během roku 1968 byla postupně obnovena či nově založena řada organizací, včetně České tábornické unie, Junáku a samostatného Československého pionýru (po federalizaci vznikl v českých zemích Pionýr a na Slovensku pak Pionýrská organizace v SSR). Ještě několik měsí-

ců po srpnové okupaci se jejich zástupcům podařilo rozpustit ČSM. Na jeho místě vznikly v rámci federace dvě republikové Rady sdružení organizací dětí a mládeže.

Pluralitní období však netrvalo dlouho a bylo ukončeno s nástupem normalizace. V listopadu 1970 vznikly Socialistický svaz mládeže a Pionýrská organizace SSM (PO SSM), jejímiž členy byly děti ve věku 8–14 let. Počet členů pionýrské organizace opět rychle stoupal a v polovině 80. let nakonec přesáhl hranici 1,8 milionu členů. V souvislosti s prohlubující se krizí komunistického režimu se v mládežnickém hnutí projevovala pasivita a nezájem členů o činnost. Řada organizací existovala spíše formálně a nevyvíjela viditelnější aktivitu.

V lednu 1990 se Pionýrská organizace SSM transformovala a změnila název na Pionýr. Stala se jednou z mnoha dobrovolných sdružení dětí a mládeže, které se již nehlásí k vládnoucí ideologii. Vrátila se podle prohlášení jejích představitelů k původnímu anglickému slovu pionýr, které označovalo průkopníka a objevitele nových cest i myšlenek. Pionýr má nyní okolo 15 000 členů.

Počet členů jednotné pionýrské a mládežnické organizace v období normalizace

Rok	1971	1976	1985
Pionýrská organizace SSM	681 000	1 495 259	1 807 780
Socialistický svaz mládeže (SSM)	541 240	1 361 010	1 660 909

Ústřední výbor ČSM (později Česká ústřední rada PO SSM) vydával pro děti a mládež v letech 1953–1990 časopis Pionýr, který byl zejména v prvních ročnících silně ovlivněn komunistickou ideologií. V letech 1968–1970 toto periodikum vycházelo pod názvem *Větrník*, poté se opět vrátilo k původnímu titulu.

2. Co se stalo, když dítě do pionýra nechodilo?

Členství v pionýrské organizaci bylo masové a předpokládalo se u naprosté většiny školáků. Pokud pionýr neplnil řádně své povinnosti, mohlo se to odrazit na jeho dalším životním osudu. Zejména v 50. letech, ale i v pozdějším období nemusel obdržet **doporuče-**

ní ke studiu na střední škole a zařadil se tak po bok dětí, které ani k vstupu do pionýra nebyly vzhledem ke svému „třídnímu“ původu pozvány.

3. S čím si děti nejvíce hrály? Proč se na některé hračky stály fronty? Co to byly západní hračky?

Na rozdíl od současnosti, kdy jsou nejrůznější hračky snadno dostupné, byl v období komunistického režimu pro děti poněkud menší výběr. Plánované hospodářství, které záhy zaostávalo za západními státy, nabízelo unifikované zboží. I přes tyto výrobní obtíže si některé socialistické výrobky získaly velkou oblibu a prosadily se i na zahraničních trzích. Příkladem může univerzální umělohmotná postavička Igráček, která představovala různé profese. Její první varianta, postavička zedníka, byla vyrobena v roce 1977.

Nejvíce oblíbené byly u chlapců stejně jako dnes **modely aut, vláčky a autodráha**. Kluci si také rádi hráli **stolní kopanou a mechanický hokej**. Žádaná byla také **stavebnice Merkur**, která vznikla již na počátku 20. století. Malé slečny si nejraději hrály s **panenkami, plyšáky, kočárky, pokojíčky a kuchyňkami**. Populární byly **deskové hry** jako Člověče, nezlob se! nebo Kloboučku, hop! V druhé polovině 80. let byla velmi populární **Rubikova kostka**, která vznikla v Maďarsku.

Někdy dobová móda a uzavřenost domácího trhu vyzdvihly absurdní věci, které měly sice minimální estetickou cenu, přesto se však sháněly jako nedostatkové zboží. Takovým příkladem byla „céčka“, umělohmotné barvené sponky, které se spojovaly do řetězů, nosily se na krku, zápěstí či na poutkách kalhot a vytvářely se z nich také závěsy do dveří. Děti také s oblibou sbíraly například láhve či plechovky od zahraničních nápojů.

Mezi dětmi byly velmi oblíbené některé zahraniční hračky, které se do země dostávaly často velmi komplikovaným způsobem, nebo je někteří movitější rodiče kupovali v prodejnách Tuzexu (teprve v druhé polovině 80. let se více dostávaly do běžné obchodní sítě). Patřily mezi ně například značkové modely aut („angličáky“), stavebnice Lego, figurky indiánů a kovbojů či panenky Barbie.

4. Jak se výuka ve škole lišila od současnosti?

Současné školství se od předlistopadového v řadě věcí odlišuje. Ze školních chodeb a tříd **zmizela politická**

propaganda v podobě plakátů a nástěnek. Výrazně byly upraveny předměty občanská výchova (vrátila se do škol v upravené podobě až v roce 2013), která sloužila k indoktrinaci dětí vládnoucí ideologií, a branná výchova, v jejímž rámci byla mládež připravována k bdělosti a vypuknutí válečného konfliktu.

Současné školství je také výrazně pestřejší.

Existují vedle sebe různé typy škol (státní, soukromé, církevní atd.), které sice plní stejný rámcový vzdělávací program, ale určují si svůj styl výuky a přístup k žákům. Neexistuje například již pouze jedna sada učebnic, kterou měli v období komunistického režimu všichni žáci. Na školách se učí různé cizí jazyky a řada nových předmětů, odrážející proměny společnosti. Také zahraniční kontakty žáků jsou výrazně širší a neomezují se na země z jednoho ideologického tábora.

Přestože nadále ve školách platí školní řády, neprobíhají také již centrálně řízené různé kampaně proti vzhledu a oblečení žáků (typickým projevem byly opakující se kampaně proti dlouhým vlasům u chlapců).

5. Co se děti učily v branné výchově? Proč si děti musely zkoušet plynové masky?

Po roce 1945 se československá společnost militarizovala v reakci na druhou světovou válku. Tento trend byl pak posílen ještě po únoru 1948, kdy se Československo stalo součástí rozpínavého sovětského bloku. V atmosféře studené války a hrozby použití zbraní hromadného ničení se velmi rozšířila civilní obrana. Ve školní výuce se pak projevila opětovným zařazením branné výchovy do rozvrhu (po neúspěšném pokusu z přelomu 19. a 20. století byla poprvé „junobranna“ zavedena v období I. světové války; tendence po zavedení branné výchovy pak opět zesílily ve 30. letech – v roce 1937 byla dokonce branná výchova uzákoněna a ve školách se projevila zařazením branných dovedností do výuky různých předmětů).

Děti se během branné výchovy učily **rozeznávat různé typy zbraní, rychle nasazovat ochranné (hovorově plynové) masky** (jejich výroba byla masová již v období první světové války), **používat další ochranné pomůcky** při chemickém či jaderném útoku (cvičení mělo často podobu běhání v pláštěnce a igelitových pytlících nasazených na končetinách – je otázkou, nakolik by taková „ochrana“ byla v případě skutečného útoku vůbec účinná), pochodo-

vat a běhat se zmíněnými ochrannými pomůckami, poskytovat první zdravotnickou pomoc, **orientovat se v terénu a v mapách, střílet ze vzduchovky, rozlišovat jednotlivé varianty centrálního varování obyvatelstva a nacvičovat odchod do krytu** (v každé škole například visela kolejnice, úderem na ni se měl ohlásit jaderný útok).

Během školního roku se dvakrát konalo povinné branné cvičení, které mělo většinou podobu delšího pochodu, během něhož děti plnily různé úkoly. Školy také pravidelně navštěvovaly vojenské posádky, kde se žáci s příslušným ideologickým výkladem seznamovali s vojenským výcvikem a vojenskou technikou. Na těchto akcích se rovněž podílel Svazarm (Svaz pro spolupráci s armádou), ustavený v roce 1951 jako celostátní organizace sdružující dobrovolné zájemce o různé (převážně) branné aktivity. Pod jeho hlavičkou vyvíjeli činnost kynologové, radioamatéři, střelci či zájemci o sportovní létání.

6. Postavil se také někdo proti branné výchově?

Nová vlna militarizace společnosti v první polovině 80. let vedla část opozičních aktivistů k zájmu o neoficiální mírové aktivity, které se projevovaly v peticích proti rozmístění jaderných raket na obou stranách železné opony a případům odpírání vojenské služby z důvodů svědomí (po celé období komunistického režimu se objevovaly případy odpírání vojenské služby u příslušníků minoritních náboženských skupin, zejména svědků Jehovových).

Po celá 80. léta se na Malé Straně scházeli fanoušci Johna Lennona u jeho improvizovaného pomníčku, nejvíce vždy ve výroční den jeho smrti. Tato shromáždění, která měla podobu neoficiálních mírových demonstrací, byla v některých letech rozháněna policií. V roce 1988 se v tomto prostředí ustavilo opozičně orientované Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti, které se vedle jiného zabývalo prosazením náhradní civilní služby a kampaní proti vojenským hračkám.

7. Proč se děti učily výhradně ruský jazyk?

Od kterého ročníku byl povinný?

Ruština jako hlavní jazyk, kterým se hovořilo v Sovětském svazu, byla na základní škole často jediným cizím jazykem, který se žáci učili. Součástí školní výuky byla jako **povinný předmět od čtvrté třídy.**

Pouze ve větších městech existovaly školy, kde bylo možné se učit od páté třídy i druhý cizí jazyk, většinou se jednalo o angličtinu nebo němčinu.

Někteří žáci mohli po škole navštěvovat jazykové kurzy na speciálních jazykových školách, kde se vyučovaly i jiné jazyky. Kurzy však byly placené a v menších městech nebyly často dostupné.

Ruština se na základních školách přestala povinně vyučovat teprve ve školním roce 1990/1991, kdy si žáci již od třetího ročníku mohli vybrat i výuku jiného cizího jazyka. Vzhledem k tomu, že ruský jazyk patří mezi světové jazyky (hovoří jím přibližně 300 milionů osob, z toho jen necelá polovina v Rusku), je jeho výuka stále zařazena ve vzdělávacích programech řady škol.

8. Kdy vznikla spartakiáda, kdo na ni cvičil a jak dlouho se na vystoupení připravoval?

Spartakiádou se označovala **hromadná tělovýchovná cvičení na stadionech, která měla ideologické významy.** Inspirována byla sokolskými slety, které měly v českých zemích dlouhou tradici, sahající až do roku 1882. Název vymyslel funkcionář Federace dělnických tělovýchovných jednot Jindřich František Chaloupecký (1890–1922), který připravil první spartakiádu v roce 1921 na pražských Manínách, kde se tehdy cvičilo. Vyšel ze jména vůdce známé vzpoury otroků ve starověkém Řecku (Spartakus). Druhá spartakiáda, kterou připravovali komunistické tělovýchovné spolky, se měla uskutečnit v červenci 1928, byla však z rozhodnutí úřadů zakázána.

První spartakiáda v období komunistického režimu se uskutečnila v roce 1955. S výjimkou roku 1970, kdy se původně počítalo s obnovením sokolského sletu (po posledním v roce 1948 probíhaly již pouze v exilu), se spartakiády odehrávaly každých pět let, poslední již ve změněných podmínkách v roce 1990. Vyvrcholením spartakiády bylo cvičení na pražském Strahově. Předcházely mu místní a okresní spartakiády, které měly podobu lidových slavností s účastí místních státních a stranických představitelů. Spartakiád se účastnili cvičenci různých generací, včetně školní mládeže. Proslulá byla vystoupení vojáků, která byla fyzicky velmi náročná. Nácvik vystoupení na spartakiádě trval celý rok. Cvičenci, kteří měli jednotné úbory, vystupovali na různou hudbu. V roce 1986 například dívky vystupovaly na skladbu Poupata od Michala Davida.

Otázky vypracoval:

Petr Blažek, historik

Doporučená literatura:

BLAŽEK, P.: Dejte šanci míru! Pacifismus a neformální mírové aktivity mládeže v Československu 1980–1989. In: VANĚK, M. a kol.: Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu. Votobia – ÚSD AV ČR, Praha 2002, s. 11–107.

KNAPÍK, J.; FRANC, M.: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Academia, Praha 2011.

KOČIAN, J. (ed.): Slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989. ÚSD AV ČR, Praha 2006. Dostupné on-line na <http://www.usd.cas.cz/slovníková-příručka-k-ceskoslovenským-dejinám-1948-1989>.

Koura, P.; Kourová, P.: České Vánoce od vzniku republiky po sametovou revoluci. Máj – Dokořán, Praha 2010.

Odkazy:

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)
www.pribehybezpravi.cz

Totalita.cz

www.totalita.cz

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v. v. i.

www.usd.cas.cz

Poslední aktualizace: 07/2014